

Хипократ

ТРАКТАТИ

ЗАКОН

ЗА МЕДИЦИНСКОТО ИЗКУСТВО

ЗА ДРЕВНАТА МЕДИЦИНА

ЗА ПРИРОДАТА НА ЧОВЕКА

ЗА ЗДРАВΟΣЛОВНИЯ РЕЖИМ

ЗА ТЕЧНОСТИТЕ

Настоящият превод е направен от старогръцки език по изданието „Loeb Classical Library“.

„Hippocrates“, Volume I (Loeb Classical Library, No. 147)

„Hippocrates“, Volume II (Loeb Classical Library, No. 148)

„Hippocrates“, Volume IV (Loeb Classical Library, No. 150)

© Издателство „Изток-Запад“, 2020

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Ирена Станкова, превод от старогръцки, увод и бележки, 2020

© Деница Трифонова, оформление на корица, 2020

ISBN 978-619-01-0708-8

ХИПОКРАТ

ТРАКТАТИ

❖ ЗАКОН ❖

❖ ЗА МЕДИЦИНСКОТО ИЗКУСТВО ❖

❖ ЗА ДРЕВНАТА МЕДИЦИНА ❖

❖ ЗА ПРИРОДАТА НА ЧОВЕКА ❖

❖ ЗА ЗДРАВΟΣЛОВНИЯ РЕЖИМ ❖

❖ ЗА ТЕЧНОСТИТЕ ❖

Превод от старогръцки език, увод и бележки

Ирена Станкова

*Посвещава се на българските лекари
и техните ежедневни усилия и себеотрицание
за опазването на живота*

Съдържание

Медицината на първите или когато науката е била в сянката на изкуството (Филип Куманов).....	9
Увод (Ирена Станкова).....	11
Закон.....	15
За медицинското изкуство.....	21
Глава I	23
Глава II.....	23
Глава III	24
Глава IV	24
Глава V	25
Глава VI	26
Глава VII.....	26
Глава VIII	27
Глава IX	28
Глава X.....	29
Глава XI	29
Глава XII.....	31
Глава XIII	31

За древната медицина.....	35
Глава I.....	37
Глава II.....	38
Глава III.....	38
Глава IV.....	40
Глава V.....	40
Глава VI.....	41
Глава VII.....	41
Глава VIII.....	42
Глава IX.....	42
Глава X.....	43
Глава XI.....	44
Глава XII.....	44
Глава XIII.....	45
Глава XIV.....	46
Глава XV.....	47
Глава XVI.....	48
Глава XVII.....	49
Глава XVIII.....	49
Глава XIX.....	50
Глава XX.....	51
Глава XXI.....	52
Глава XXII.....	53
Глава XXIII.....	54
Глава XXIV.....	55
За природата на човека.....	61
Глава I.....	63
Глава II.....	64
Глава III.....	64
Глава IV.....	65

Глава V	66
Глава VI	66
Глава VII.....	67
Глава VIII	69
Глава IX	69
Глава X.....	70
Глава XI	71
Глава XII	72
Глава XIII	73
Глава XIV	73
Глава XV.....	74
За здравословния режим.....	79
Глава I	81
Глава II.....	82
Глава III	82
Глава IV	82
Глава V.....	83
Глава VI	84
Глава VII.....	85
Глава VIII	86
Глава IX	86
За течностите.....	89
Глава I	91
Глава II.....	91
Глава III	92
Глава IV	92
Глава V	93
Глава VI.....	94

Глава VII.....	95
Глава VIII	95
Глава IX	96
Глава X.....	96
Глава XI	97
Глава XII.....	97
Глава XIII	98
Глава XIV	99
Глава XV.....	99
Глава XVI	99
Глава XVII.....	100
Глава XVIII	100
Глава XIX	101
Глава XX.....	101
Библиография.....	107

Медицината на първите или когато науката е била в сянката на изкуството

Любознателният читател у нас получава изключителен дар. За пръв път на български излизат трудовете на Хипократ, при това преведени направо от старогръцки, езика на *Бащата на медицината*. Друго достойнство на изданието са уводът и коментарите към всеки от трактатите, улесняващи възприемането им.

От край време се спори дали медицината е изкуство, или наука. През дълговечното ѝ развитие непрекъснато се е изменяло съотношението между установяването и анализирането на фактите, от една страна, и изкусния подход, породен и закрепен от опита, от друга. Тогава, в зората, на остров Кос, родното място на Хипократ, и в Тесалия, където той работи, интуицията, а също плодоносното хрумване и правилата, осенени от натрупаните наблюдения, са били водещи в лечебната дейност. „Медицинското изкуство е най-благородното от всички изкуства.“

(Закон, 1)

Първоучителят е убеден, че природните качества са основната предпоставка, за да бъде един лекар успешен. Следователно без дарба умението на лечителя е невъзможно, както изящните творби на ваятеля и затрогващите стихове на поета. Но според древния създател на наставленията за развитието на лекаря са необходими още обучението, възпитанието, трудолюбието. Пред болестите не може да се бездейства: „Оздравелите... не са пожелали напразно да чакат съдбата и са се обърнали към изкуството, така че случайността е изключена, но не и изкуството.“

(За медицинското изкуство, IV)

Разбира се, от съвременна гледна точка много от тогавашните обяснения и лечебни препоръки са наивни, а някои дори погрешни. Но и не може да бъдат подминати постиженията на първолечителя и школата му при третирането на проблема за храненето, осмислянето на влиянието върху здравето на географската среда и сезоните, както и поразителната прозорливост, че тялото боледува, когато се разстрои вътрешното му равновесие. В трактатите мъдрост и заблуди се редуват, емпирично обусловената далновидност и подвеждащото късогледство на опита се намират в странно за нас, но напълно приемливо за онази епоха съчетание.

Недоумение може би ще предизвика у читателите препоръката децата да приемат вино (*За здравословния режим*, VI). Но мнозина у нас знаят от дедите и бабите си, че те като малки зимно време са закусвали попара с вино! Тази практика е съществувала по селата почти до средата на миналия век. Хипократ и учениците му не са чак толкова отдалечени от нашето време...

Дори сега, когато в култ е издигната медицината на доказателствата и постоянно излизат ръководства по диагностични и лечебни проблеми, интуицията, а също наблюдателността и гъвкавата мисъл на лекаря не могат да бъдат изместени и от най-съвършените уреди и най-прецизните лабораторни методи. Така ще бъде и занапред.

В какво би се превърнала науката медицина без бисерните зрънца на изкуството в недрата ѝ?

Професор д-р Филип Куманов, дм, дмн

Увод

Хипократ от остров Кос е почитан като Баща на европейската медицина, а клетвата от „Хипократовия корпус“ се смята за основа на лекарската етика. Той получава неувяхваща слава заради събраните по-късно съчинения с неговото име. Запазени са няколко животоописания: „Животът на Хипократ според Соран“¹; статия във византийската енциклопедия Суда от X в.; 48 стиха от византийския писател Йоан Цец от XII в.; анонимен латински ръкопис от XII в.; две арабски биографии от X–XII в. Вероятно са били ползвани биографични бележки, прикачени към Хипократовия корпус, но според специалистите автентичността им не може да се приеме.

Съчинението на Соран било открито в началото на един от най-ранните ръкописи на „Хипократовия корпус“ – „Марцианус Венетус“ от XI в. Според него Хипократ бил роден на остров Кос през 460/459 г. пр. Хр. и произхождал от род, водещ началото си от героя Херакъл и бог Асклепий. Първо учил лечебното изкуство при баща си Хераклиад, а след това при Херодик, като някои твърдели, че бил ученик и на софиста Горгий от Леонтини и на философа Демокрит от Абдера. След като завършил обучението си, напуснал родното си място заради сън, според който трябвало да се установи в областта Тесалия в Северна Гърция. Бил повикан да лекува от лудост философа Демокрит, както и да спаси илирийците и пеонийците от чума. Предсказал, че към областта Атика приближавала чума, и се погрижил за градовете. Спасил родния си остров Кос по време на

¹ *Соран Ефески*, живял през I–II в., акушер и гинеколог.

Пелопонеската война, заради което получил големи почести от жителите му, но също от пелопонесците и атиняните. Изживял последните си дни в Тесалия на преклонна възраст, като предал изкуството на синовете си Дракон и Тесал. Относно съчиненията му имало неясноти, тъй като някои му били приписвани, а и неговите имали различен стил, вероятно според възрастта му, на която ги е писал. Гробът на Хипократ бил близо до град Лариса и там живеели пчели, които лекували с меда си.

Плиний Стари (23–79) в 29 книга от съчинението „Естествена история“ разказва историята как Хипократ преписвал оставените от излекуваните болни напътствия в храма на Асклепий и след това ги използвал в леченията: „Тогава Хипократ, родом от остров Кос, известен и процъфтяващ остров, посветен на Асклепий, направи медицината известна. Разказва се, че било обичай излекуваните в храма на този бог да записват целебните средства, така че впоследствие същото да помогне и на други, а пък Хипократ ги преписал. Според Варон, след като храмът бил изгорен, на негово място той направил лечебница, наричана клиника.“

Славата на Хипократ се дължи на елинистическите учени от Александрийската библиотека, събрали в „Хипократов корпус“ (*Corpus Hippocraticum*) над 60 съчинения, написани в периода 450–350 г.пр.Хр. от различни автори от гръцките медицински школи в Книд и Кос, както и от италиейските школи в Кротон и Сицилия. Александрийските учени отбелязвали различния стил и противоречивото съдържание в трактатите, като смятали, че едни съчинения са дело на самия Хипократ, а други – на негови съвременници и последователи. Както лекари, така и граматисти изработвали речници и пишели коментари към изданието. Векове по-късно в Рим по времето на император Нерон те са каталогизирани от лексикографа Ероциан, който съставил и речник на термините.

Истинското признание за Хипократ води началото си от римската епоха с възхвалата му в съчинението „За медицината“ на Авъл Корнелий Целз. Още в увода се посочва ролята му на лекар и учен: „Ученикът на Демокрит, както вярват някои, Хи-

покрай от Кос, пръв от всички достоен за споменаване, прочут и в медицината, и в красноречието, отделил това учение от заниманията с философия.“

През II в. „Хипократовият корпус“ бил ревизиран и коментирани от най-големия римски лекар Клавдий Гален. Систематизацията на творбите следва отделните направления в корпуса: „Теория на медицината. Анатомия. Физиология. Патология“, „Етика“, „Диететика“, „Прогностика“, „Хирургия“, „Очни болести“, „Акушерство и гинекология“, „Детски болести“, „Афоризми“ и „Биографични легенди“.

През Ренесанса се засилил интересът към Хипократовите съчинения, като първото издание било на Ян Корнариус през 1538 г. През XIX в. били открити нови средновековни трактати, приети от специалистите като част от корпуса.

Промяна във вижданията на изследователите настъпила след като Лудвиг Еделщайн през 1931 г. публикувал дисертацията си върху Хипократовите съчинения, в която изразявал скептицизъм относно авторството на историческата личност Хипократ. Оттогава в научната литература се използва изразът „Хипократов автор“. Съвременните учени са на мнение, че по-скоро трябва да се обърне внимание на идеите в съчиненията, а не на това кой ги е създал.

В Предговора към том I на изданието на „Loeb Classical Library“ преводачът У. Джоунс пише: „Ако сега разгледаме Хипократовата колекция, ще открием, че в никой трактат няма суеверие, в много има философска софистична реторика и сред останалите някои са чисто технически учебници, докато други са дело на велик и достоен ум, следващ строгостта на Перикловия период и без да са отличително оригинални, превръщат най-добрите тенденции в гръцката медицина в нещо, което буди възхищение у лекари и учени.“

Изследователите очертават не само областите, към които се отнасят съчиненията, но и характера им, разделяйки ги на трактати за специалисти и неспециалисти, части от научни съчинения, лекции за студенти и начинаещи, записки, философски размисли. За някои се предполага, че представляват механичен

сбор от различни части и така са се запазили в следващите издания. Обединява ги йонийският диалект, макар в Книд и на о-в Кос, откъдето са били повечето автори, да се използвал дорийският. Откриват се различни философски влияния, понякога с противоположен характер.

В тази връзка е мнението на У. Джоунс, че трактатите са останки от библиотеки към медицинските училища и към храмовете, в които се е практикувала религиозна медицина. В подобни библиотеки се съхранявали книги от различно време, медицински записки, описания на болести, лечения и лечебни средства, бележки и т.н.

Първото съвременно издание на „Хипократовия корпус“ принадлежи на френския филолог Емил Литре: „Oeuvres complètes d’Hippocrate“. Ed. par Emile Littré. Paris, 10 vols. 1839–1861. Други известни публикации са: в Германия – *Corpus „Medicorum Graecorum“* (1927–2014), в САЩ – изданието на „Loeb Classical Library“ в 11 тома на Harvard University Press (1923–2018) и във Франция – „Collection des Universités de France“, Les Belles Lettres, Paris (1920–2018).

Представените в това издание трактати са писани към края на V в. пр.Хр. и илюстрират развитието на философските теории и медицината, като предоставят информация за опитите на старогръцките натурфилософи да обяснят света и съществуването на живите същества, както и за схващанията на практикуващите лекари за естеството на лечебното изкуство. Те са ценен източник не само като техническа литература, но и са свидетелство за развитието на ранната гръцка проза.

Настоящият превод е направен от старогръцки език по изданието „Loeb Classical Library“: „Hippocrates“, Volume I (Loeb Classical Library, No. 147); „Hippocrates“, Volume II (Loeb Classical Library, No. 148); „Hippocrates“, Volume IV (Loeb Classical Library, No. 150).

Ирена Станкова

ЗАКОН

1. Медицинското изкуство е най-благородното от всички изкуства; поради невежеството на едни, които го практикуват, и на други, които го осъждат необмислено, вече е изостанало от останалите изкуства. Струва ми се, че грешките на лекарите произлизат от това, че в полисите¹ няма законоустановено наказание единствено за медицината освен безчестието, но то не засяга тези, които се занимават с нея. Самите те приличат много на статисти в трагедиите – имат външен вид, облекло и актьорска маска, но не са актьори. По същия начин мнозина се наричат лекари, но малцина наистина са такива.

2. Този, който истински желае да изучи медицинското изкуство, трябва да притежава природни качества, да премине обучение, да живее на благоприятно място, да бъде възпитаван от детска възраст, да бъде трудолюбив и да разполага с време. Най-напред се изискват природни качества, защото, когато природата се противопоставя, всичко е напразно, но щом природата напътства, пътят е най-добър; обучението в изкуството се нуждае от умствени усилия, наставления от детска възраст и място, подходящо за учене. Към това се прибавят трудолюбие в продължение на дълго време и природно влечение към науката, за да донесе обучението узрели плодове.

3. Изучаването на медицината е подобно на това, което се ражда от земята. Природните ни качества са като почвата, наставленията на учителите са като семената, възпитанието от детска възраст е като навременната сеитба, мястото за учене е като храната за растенията от заобикалящия ги въздух, трудолюбието е като земеделието, а времето ги подсилва и храни.

¹ Старогръцки град държава.

4. Тези, които са предложили нужните качества за лечебното изкуство и са получили истинско знание, като са пътували по полисите, трябва да се приемат като лекари не само на думи, но и в действителност. Липсата на умение е лошо владение и наследство, насън и наяве не дава спокойствие и удовлетворение, подхранва страхливостта и самонадеяността. Страхливостта показва безсилие, а самонадеяността – посредственост. Науката и мнението са две отделни неща, първата поражда знание, второто – невежество.

5. Свещенодействията се разкриват само на посветените; не е позволено да се показват на хора, преди те да са въведени в тайнствата на знанието.

БЕЛЕЖКИ

Трактатът „ΝΟΜΟΣ. ΛΕΧ.“ (Lex) е написан през IV в. пр.Хр. и издателят Емил Литре смятал, че негов автор е Хипократ. Основната му цел е да защити лечебното изкуство от недоброе съвестни лекари и да посочи какви са изискванията за получаване на медицински знания: „Този, който истински желае да изучи медицинското изкуство, трябва да притежава природни качества, да премине обучение, да живее на благоприятно място, да бъде възпитаван от детска възраст, да бъде трудолюбив и да разполага с време.“ (*Χρή γάρ, ὅστις μέλλει ἰητρικῆς ξύνεσιν ἀτρεκέως ἀρμόζεσθαι, τῶνδὲ μιν ἐπήβολον γενέσθαι· φύσιος· διδασκαλίης· τόπου εὐφρέος· παιδομαθίης· φιλοπονίης· χρόνου.*) (Lex 2)

Използвано е сравнението със земеделската дейност – преминаването през сеитба, растеж и благоприятни условия довежда до щедри плодове.

Противопоставянето на *науката* (*ἐπιστήμη/epistēmē*) в първоначалната ѝ фаза на материалистическо и теоретично обяснение в рамките на предмета и *мнението* (*δόξα/dóxa*) като единично и непочиващо на факти твърдение се среща и в съчиненията на философите Платон и Аристотел. Науката поражда познанието, дава възможност на човек да знае (*τὸ μὲν ἐπίστασθαι ποιέει*), докато мнението води до незнание (*τὸ δὲ ἀγνοεῖν*). (Lex 4)

Последното сравнение на медицината е със свещенодействията, на които могат да присъстват само посветени: „Свещенодействията се разкриват само на посветените; не е позволено да се показват на хора, преди те да са въведени в тайнствата на знанието.“ (*Τὰ δὲ ἱερά ἐόντα πρήγματα ἱεροῖσιν ἀνθρώποισι δείκνυται· βεβήλοισι δὲ, οὐ θέμις, πρὶν ἢ τελεσθῶσιν ὀργίοισιν ἐπιστήμης.*) (Lex 5)